

uit de eerste groep transporten, die in de regel omstreeks of kort na middernacht in Auschwitz aangekomen waren, minstens enkele uren in of bij de barakken hebben moeten wachten alvorens zij bevel kregen, zich uit te kleden. Naar wat in die uren, laat staan in de laatste levensminuten, door hen heengegaan is, kan men slechts gissen. Wij merken hierbij op dat, aangezien er slechts één SS'er was die in twee, respectievelijk drie gaskamers de bussen met *Zyklon-B* moest uitstorten, de opgesloten in alle gaskamers behalve de eerste waarin zich het blauwzuurgas verbreedde, kreten moeten hebben gehoord.

★

Enkele andere aantekeningen zijn er nog waarin iets omtrent de aankomst en de reacties van uit Westerbork gedeporteerden bericht wordt; zij komen in het dagboek voor van een negen-en-vijftigjarige hoogleraar in de anatomie aan de Universiteit van Münster, Johann Paul Kremer, die van eind augustus '42 af enige tijd in Auschwitz-Birkenau als *Truppenarzt* werkzaam was en daar bij 14 selecties op het perron van aankomst en de daarbij aansluitende vergassing en aanwezig is geweest.

Op 2 september '42, na de eerste door hem bijgewoonde z.g. *Sonderaktion*, schreef hij: '*Im Vergleich hierzu erscheint mir das Dante'sche Inferno fast wie eine Komödie.*'¹

Drie dagen later, op 5 september, was hij '*Abends gegen 8 Uhr wieder bei einer Sonderaktion aus Holland*'² – toen werden vierhonderdeen-en-zestig van vijfhonderdveertien gedeporteerden vergast die in de ochtend van 4 september in Hooghalen ingestapt waren (uit dit transport hadden ca. tweehonderd mannen en jongens in Kosel de trein moeten verlaten).

Op 12 oktober was Kremer '*in der Nacht*' aanwezig '*bei einer Sonderaktion aus Holland (1 600 Personen) . . . Schauerliche Szene vor dem letzten Bunker*'; daarbij staat nog in de marge: '*(Hössler!)*'³ Het cijfer 1600 is te hoog: wat Kremer schreef, betrof het transport dat op 9 oktober Hooghalen verlaten had: zeventienhonderddrie gedeporteerden, van wie vierhonderdtwee-en-vijftig in Auschwitz als gevangenen ingeschreven en alle overigen: twaalfhonderdeen-en-vijftig, naar de '*letzte Bunker*' gebracht werden.

Dat was *Bunker II*: drie gaskamers waarin tezamen plaats was voor

¹ J. P. Kremer: *Tagebuch* (2 sept. 1942), a.v., 13 (1971), p. 41. ² A.v. (5 sept. 1942), a.v., p. 42. ³ A.v. (12 okt. 1942), p. 49.